

МАСОВІ (ГРУПОВІ) ТА ПОХІДНІ ПОЗОВИ В ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ:

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Науково-практичний посібник

ІЕ

МАСОВІ (ГРУПОВІ) ТА ПОХІДНІ ПОЗОВИ В ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: постановка проблеми

Науково-практичний посібник

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
академіка Академії наук вищої школи України
М. М. Ясинка*

**ІЄ ПРАВОВА
ЄДНІСТЬ**
РЕДАКЦІЯ
ЮРИДИЧНИХ
ВИДАНЬ

Київ • Алерта • 2019

УДК 347.92(477)(07)
М32

Рецензенти:

Р. О. Стефанчук – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

Притика Ю. Д. – доктор юридичних наук, професор кафедри правосуддя Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка;

Г. П. Тимченко – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корещького НАН України.

М32 Масові (групові) та похідні позови в процесуальному праві України: постановка проблеми: Науково-практичний посібник / М. М. Ясинок, С. І. Запара, В. А. Кройтор, Т. М. Кравцова, Ю. Ю. Рябченко та ін.; За заг. ред. д. ю. н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2019. 276 с.

ISBN 978-617-566-575-6

В даному науково-практичному посібнику розкриваються концептуальні засади, правова природа та принципи формування масових (групових) та похідних позовів, їх види та процесуально-правовий статус колективу як позивача в цивільному процесі, формування системи доказів та доказування спільного предмета у сфері масових (групових) та похідних позовів, особливості судового розгляду та ухвалення судових рішень в даній надскладній категорії цивільних справ.

Науково-практичний посібник розрахований на викладачів вищих навчальних юридичних закладів, суддів, прокурорів, адвокатів, юрисконсультів, аспірантів, студентів та усіх тих, кого цікавлять проблеми процесуально-правового регулювання інституту масових (групових) та похідних позовів у цивільному судочинстві.

УДК 347.92(477)(07)

ISBN 978-617-566-575-6

© Авторський колектив, 2019
© Видавництво «Алерта», 2019

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Кройтор В. А., у співавторстві з Степаненко Т. В.	гл. 3.7, 3.8, (3.9 – у співавторстві з М. М. Ясинком)
Кравцова Т. М.	гл. 2.5
Мельник Я. Я.	гл. (2.3 – у співавторстві з Д. М. Ясинком)
Рябченко Ю. Ю.	гл. 3.1, 3.2, 3.3, 4.2
Запара С. І.	гл. 2.4
Станкевич К. В.	гл. 3.4
Трач О. М.	гл. 4.1, 4.4
Ясинок Д. М.	гл. 2.2, (2.3 – у співавторстві з Я. Я. Мельником), 3.6, 4.3
Ясинок М. М.	гл. 1.1, 1.2, 2.1, 3.5 (3.9 – у співавторстві з В. А. Кройтором та Т. В. Степаненко)

Кройтор В. А., к. ю. н., професор, Харківський національний університет внутрішніх справ; **Степаненко Т. В.**, к. ю. н., Харківський національний університет внутрішніх справ; **Кравцова Т. М.**, д. ю. н., професор Сумський національний аграрний університет; **Мельник Я. Я.**, д. ю. н., доцент, провідний юрист Центру проблем імплементації європейського соціального права, викладач Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Рябченко Ю. Ю.**, д. ю. н., доцент, Університет Державної фіскальної служби України; **Запара С. І.**, д. ю. н., професор, Сумський національний аграрний університет; **Станкевич К. В.**, юрисконсульт, аспірант Сумського національного аграрного університету; **Трач О. М.**, к. ю. н., доцент, Хмельницький університет управління та права; **Ясинок Д. М.**, аспірант Сумського національного аграрного університету; **Ясинок М. М.**, д. ю. н., професор, академік Академії наук вищої школи України, Сумський національний аграрний університет

ЗМІСТ

Авторський колектив.....	3
--------------------------	---

Розділ I.

Концептуальна доктрина масових (групових) та похідних позовів в цивільному процесуальному праві України

1.1. Стан досліджуваної проблеми щодо масових (групових) та похідних позовів в Україні: постановка проблеми ...	6
1.2. Правова природа та принципи формування масових (групових) та похідних позовів	20

Розділ II.

Види масових (групових) та похідних позовів, їх ознаки, класифікація та особливості

2.1. Поняття та характерні ознаки масових (групових) та похідних позовів.....	34
2.2. Масові (групові) позови, їх види та особливості їх адаптації в цивільне та адміністративне процесуальне законодавство	48
2.3. Метод «opt in» та механізм погодження при вирішенні питань про згоду на участь у масовому (груповому) провадженні у цивільному процесі	56
2.4. Особливості функціонування основних зарубіжних моделей здійснення захисту трудових прав та інтересів в контексті формування нової моделі вирішення трудових спорів в Україні	67
2.5. Юрисдикція справ за масовими (груповими) та похідними позовами	83

Розділ III.

Теоретико-прикладні аспекти щодо захисту прав, свобод та інтересів громадян в масових (групових) та похідних позовах в суді першої інстанції

3.1. Позивач та група у масовому (груповому) позові у суді першої інстанції: питання співвідношення та правового статусу	90
--	----

ЗМІСТ

3.2. Масовий (груповий) позов як системоутворюючий фактор судового провадження	109
3.3. Теоретичні проблеми суб'єкта судового захисту його суб'єктивних прав та інтересів шляхом розгляду та вирішення масового (групового) позову	124
3.4. Угода про розподіл судових витрат між членами масового (групового) позову	136
3.5. Інститут представництва в масових (групових) позовах, його природа, зміст та особливості	149
3.6. Особливості доказування в масових (групових) та похідних позовах	158
3.7. Особливості підстав щодо звернення до суду у справах масового (групового) та похідного позовів	165
3.8. Процесуальні особливості розгляду цивільних справ в масових (групових) та похідних позовах.....	174
3.9. Особливості судових рішень в масових (групових) і похідних позовах	186

Розділ IV.

Цивільно-процесуальний механізм щодо інстанційної підсудності в масових (групових) та похідних позовах

4.1. Перегляд судових рішень, ухвалених щодо масових (групових) та похідних позовів, в порядку апеляційного провадження	199
4.2. Виконання судового рішення за масовим позовом: генеза та сучасність	216
4.3. Судова практика та прецедентна практика як способи забезпечення верховенства права в правосудді України.....	236
4.4. Перегляд судових рішень, ухвалених щодо масових (групових) та похідних позовів, в порядку касаційного провадження	242

Список використаних джерел	251
----------------------------------	-----

4.2. Виконання судового рішення за масовим позовом: генеза та сучасність

Класично мета судового захисту вважається досягнутою з моменту констатації судом значення припису закону у конкретному випадку¹. Водночас, не можна не погодитись із позиціями науковців, які вказують на виконуваність судового рішення як на невід'ємну умову реалізації права особи на судовий захист, розгляд виконавчого провадження як частини судочинства². Виходячи з наведеного, розгляд проблематики теоретичних засад особливостей виконання судового рішення у масовому позові є актуальним.

Виникнення актуальності проблематики масового позову пов'язується із виникненням необхідності у захисті групового інтересу. У юридичній літературі виникнення подібних процесів пов'язується із серединою ХХ століття³. Втім, можливо вказати, що політико-суспільні передумови інституту масового позову (а отже, й виконання судового рішення за ним), у тому числі і на території України, існували задовго до цього. Так, перші згадки про подібні позови саме на законодавчому рівні відносяться ще до часів римського права. Тому проблематика масового позову не може бути розкрита належною мірою без дослідження цих передумов.

Проведення цього дослідження базується на розгляді існуючої системи інститутів виконавчого провадження як такої, що склалась історично. Крім того, віднесення нашої держави до країн романо-германської правової системи обумовлює доцільність звернення уваги у дослідженні, у першу чергу, лише на певне коло правових систем, що справили найбільший вплив на формування сучасної вітчизняної правової системи саме як такої, що

¹ Нефедьев Е. А. Учебник русского гражданского судопроизводства. Москва, Типография Императорского Московского Университета, 1908 г. 404 с., С. 10.

² Виконавче провадження: посібник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова, В.А. Бігун та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х., 2014. 717 с., С. 15.

³ Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: моногр. / В. В. Комаров та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2016. 848 с., С. 452.

заснована на романо-германських правових традиціях, у тому числі – і стосовно виконавчого провадження. У цьому ключі з-поміж античних правових систем інтерес представляють правові системи: стародавніх державних утворень на території Північного Причорномор'я та Приазов'я (скіфська держава, рабовласницькі міста-держави, Боспорське царство)¹.

Проведення цього дослідження передбачає застосування методу періодизації історичних процесів, що полягає у дослідженні особливостей виконання судового рішення у масовому позові у різні історичні періоди. Генезу організації виконання судового рішення у масовому позові доцільно досліджувати виходячи з комплексного критерію, що враховує: загальну періодизацію історії; характеристику найбільш значимих правових новацій у певний історичний період, у взаємозв'язку із найбільш впливовими правовими джерелами у відповідний історичний період: закони Хамурапі, закони Ману, Руська Правда та іншими. Врахуванню підлягають також: принципи судового процесу у відповідний історичний період, що відбиваються у відповідних особливостях виконання судового рішення у цей період; сучасні інститути виконавчого провадження та їх розвиток у історії; сучасна проблематика виконавчого провадження оскільки історичне дослідження має сприяти її вирішенню; врахування загальних суспільних умов того часу.

На сьогодні класичною розглядається така періодизація історії: доісторичність: поява людини — 3000 до Р.Х. (поява писемності); Античність: 3000 до Р.Х. — 476 (зруйнування Риму); Середньовіччя: 476—1492 (відкриття Америки); Ранній новий час: 1492—1789 (Французька революція); Новий час: 1789—1914 (Перша світова війна); Новітній час: 1914 — сьогодні².

¹ Іванов В. М. 1-20 Історія держави і права України: Навч. посіб. К.: МАУП, 2002. Ч. I . 264 с., С. 20-21; Захарченко П. П. Історія держави та права України: Навч. посіб. для дист. навч. К.: Університет «Україна», 2005. 208 с., С. 10-15.

²Зашкільняк Л. О. Періодизація в історії. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2011. Т. 8: Па — Прик. 520 с., С. 152-155.

Слід погодитись із І.Б. Усенком, який вважає, що витоки зародження судової влади сягають первісного ладу, коли настала необхідність вирішувати конфлікти, що виникали у зв'язку із спільним життям¹. Право того часу базувалось, переважно, на релігійних нормах. Суддями у судових процесах типово виступали старійшини роду або рада старійшин. Виконання їх рішень базувалось на повазі до їх авторитету. Якщо рішення не виконувалось зобов'язаною особою добровільно, воно могло виконуватись примусово – іншими членами роду чи племені. Найбільш яскравим прикладом аналогу масового позову у ті часи можливо уявити неналежне виконання своїх обов'язків, що призвели до масового спричинення шкоди: недогляд за вогнищем, що спричинило його згасання, виготовлення неякісної зброї чи знарядь праці тощо. У цьому зв'язку слід вказати на суворість покарання, аж до страти у таких випадках. Виконання рішення у ті часи ґрунтувалось на основі розправи². Втім, об'єктом захисту у такому випадку виступає, у першу чергу, суспільний інтерес, а не приватний, а вчинене розглядається, передусім, як злочин.

Архаїчне право було просякнуте релігійним духом. Зв'язок норм архаїчного права та релігії був настільки міцним, що йому стали приписувати божественне походження. Кінцевою метою архаїчного суду було примирення сторін. Завдання органів, що розглядали спір, полягало не стільки у тому, щоб відшукати факти, сформулювати правові норми та застосувати їх з урахуванням цих фактів, скільки в тому, щоб компенсувати заподіяне зло та відновити гармонію у громаді. Примирення можна було досягти лише тоді, коли всі сторони конфлікту були впевнені, що справедливість перемогла. Процесуальні рішення могли виконуватись жерцями в ході здійснення розгляду справи³. З іншого боку, не існувало гарантій того, що винесене судове рішення буде виконане і що сторони не вдадуться навіть за його

¹ Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: монографія / за ред. Усенко І. Б. К.: Наукова думка, 2014. 501 с., С. 35.

² Підпригора О. А. Основи римського приватного права: підручник. К.: Вентурі., 1997. 336 с., С. 44.

³ Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: монографія / за ред. Усенко І. Б. К.: Наукова думка, 2014. 501 с., С. 36-37.

наявності до силового вирішення спірного питання. Таким чином, застосування архаїчних норм права ґрунтувалося на взаємній довірі сторін.

Виникнення перших рабовласницьких держав, ускладнення цивільного обороту, соціальних відносин зумовило необхідність зміни підходів щодо їх врегулювання. Найбільше свідчень про засади як правових систем тогочасних державних утворень взагалі, так і – стосовно організації процесу виконання рішення суду зокрема міститься у джерелах вавілонського, асирійського, хеттського, китайського, індійського, грецького, римського права.

Нові судові інституції формувалися на підвалинах, які закладалися ще за часів античності.

Не справили безпосереднього впливу, але мали дуже значний опосередкований вплив на формування права на території України визначальні правові системи античного часу: Вавілону, Давнього Риму, Індії. Такий вплив виявляється у тому, що їх визначальні положення склали основу правових систем окремих країн романо-германської правової сім'ї, право яких вплинуло у подальшому на формування правової системи України. Мова йде про, насамперед, такі держави, як Росія, Польща, Литва.

Норми того часу встановлювали відповідальність за майнові правопорушення, що могли нести загрозу суспільному інтересу. Так, відповідно до статті 6 Зводу законів Хаммурапі встановлювалась відповідальність за викрадення майна Бога або палацу, а також за прийняття цього майна з рук крадія. У статті 53 Зводу законів Хаммурапі встановлюються правові наслідки затоплення земель громади внаслідок прориву гатки поля, яка не була закріплена володарем поля через лінощі¹. Законами Хамурапі безпосередньо не встановлюються: способи виконання судового рішення, суб'єкт виконання та інші основні засади та принципи процесу виконання рішення. Втім, можливо казати про наступність засад виконання судового рішення до таких засад у прадавні часи. І.І. Дахно вказує

¹Закони Хаммурапі // Вікіпедія, вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Закони_Хаммурапі (дата звернення 26.08.2018).

на набрання судовим рішенням обов'язковості лише з моменту встановлення порядку його виконання, за вавілонським правом, причому встановлювалось покарання за відхилення від умов його виконання¹.

Нормами Законів Ману-Смріті встановлюється відповідальність за порушення клятви перед громадою, селом або округом (вірш 219 глави 8 Законів Ману-Смріті). Певні підстави для подання позову, подібному до позову на захист групового інтересу, правила розгляду такого позову містяться у віршах 245-266 глави 8 Законів Ману-Смріті. Так, у вірші 245 встановлюється час, коли необхідно визначати такі межі – місяць дж'яйштва, коли прикордонні межі добре видно. Статті 254-260 встановлюють вимоги до використання показань свідків при розгляді спорів щодо меж земельних ділянок чи населених пунктів².

Вказаними Законами визначаються лише окремі засади процесу виконання рішення суду. Втім, окремі засади все ж визначаються. Так, відповідно до віршу 49 глави 8 Законів Ману-Смріті способами отримання даного у борг майна є: переконання, судове переслідування, хитрість, примус (способом є захоплення дружини боржника, його синів, тварин чи облогою його будинку), а також застосування сили (кредитор може доставити боржника у свій дім, морити голодом та бити поки боржник не сплатить свій борг). При цьому, відповідно до віршу 50, зв'язок спричинення шкоди боржнику із стягненням з нього боргу є підставою для звільнення кредитора від судового переслідування³. Відповідно до віршу 310 глави 8 Законів Ману-Смріті встановлюються способи примусу, що застосовується до порушників закону: ув'язнення, заковування у ланцюги, тілесні покарання⁴. Причому не уточнюється природа прав, які захищаються, тобто вказані способи застосовуються як до порушника як приватних прав, так і до злочинця.

Однією з найбільш значних пам'яток стародавнього Єгипетського законодавства можливо вважати кодифікацію фараона Бокхора, що

¹ Дахно І. І. Історія держави і права. Київ, ЦУЛ, 2013. 658 с., С. 22.

² Законы ману. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 496 с., С. 80, 126-127.

³ Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн. Львів, Новий Світ-2000, 2008. 480 с., С. 55-56.

⁴ Законы ману. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 496 с., С. 318.

складалась з 40 рулонів папірусу (VIII ст. до н.е.), проте до наших днів не збереглась. До приблизно такого ж часу відноситься й пам'ятка стародавнього китайського законодавства «Книга законів царства Вей» (V-IV ст.ст. до н.е.)¹.

Підсумовуючи, можливо вказати, що в значній кількості випадків виконання покарань здійснювалось заінтересованою особою: кредитором – стосовно боржника у цивільних справах, родичами – у сімейних та житлових тощо. Публічні суб'єкти (представники держави чи інших суспільних утворень) ставали основними суб'єктами виконання покарання переважно у випадках, коли справа стосувалась суспільних інтересів (злочини, завдання майнової шкоди державі або іншим суспільним утворенням).

Масові позови за таких обставин набувають значення засобу захисту суспільного інтересу. Так, заподіяння шкоди великій кількості людей внаслідок виготовлення та продажу неякісного товару могло розглядатись як порушення прав не тільки постраждалих осіб, а й прав громади загалом.

У Давньому Римі становлення системи державного захисту прав відбувалося із посиленням держави і розширенням сфери її впливу на приватні відносини. Головною ознакою цього стало віднесення питання захисту прав окремих осіб до компетенції спеціальних органів і магістратів, створених державою і наділених судовою владою. Форми цього захисту історично змінювалися і знайшли свій вияв у еволюції римського приватного процесу, в якій виділяють три етапи: 1) легісакційний процес (*legis actiones*); 2) формулярний процес (*per formulas*), 3) екстраординарний процес (*cognitiones extra ordinem*)².

За римським правом існував такий вид позову, як *actio popularis* — позов, що його міг подати кожний римський громадянин в «інтересах римського народу». Такий позов можна було, зокрема, подати щодо

¹ Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн. Львів, Новий Світ-2000, 2008. 480 с., С. 55-56, 70.

² Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с., С. 57.

«поставленого чи підвішеного», «вилитого чи викинутого». Штрафи за такими позовами стягувались на користь держави¹.

Легісакційний процес (*legis actiones*) історично склався першим. Характерними рисами цього процесу були жорсткий формалізм і урочистість. Він являв собою складний обряд, що складався з дій ритуального характеру. Усі слова і жести сторін у спорі повинні були точно відповідати встановленим законом приписам і мали вирішальне значення. Будь-який відступ від встановлених законом фраз означав поразку у справі.

Процес *legis actiones* відбувався у дві стадії (етапи) — 1) *ius* та 2) *iudicium*. Перший етап проходив у присутності магістрата, що був наділений судовою владою. На початку республіканської епохи це були консули, а після введення у 367 р. до н. е. нового магістрату — претори. Функція магістрата полягала в підготовці справи до розгляду. Він мав визначити, чи підлягає захисту вимога позивача, зробити правильну юридичну кваліфікацію конкретного спору і призначити суддю.

Оскільки для розгляду необхідною була присутність обох сторін, позивач вимагав від відповідача прибути до суду, а в разі потреби міг привести його силою².

Із джерел давньоримського права відомі декілька типів легісакційного процесу:

1) за допомогою присяги (*legis actio sacramento*) — найбільш поширений тип процесу; 2) прохання про призначення судді або арбітра (*legis actio arbitrive postulationem*). Цей процес застосовувався в разі захисту прав, що впливали з вербальних контрактів, а також для поділу спадщини чи спільного майна; 3) шляхом накладення руки (*legis actio per manus iniunctionem*) виконував функцію виконавчого провадження для задоволення визнаних суддею претензій.

¹ Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підруч. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с., С. 300.

² Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с., С. 58-59.

Другий вид цивільного процесу — процес по формулі (*per formulas*). Його поява була обумовлена новими соціально-економічними умовами, які склалися наприкінці існування республіки та були пов'язані із розвитком державності, поширенням комерційних відносин, розширенням території торговельних стосунків. Конфлікти, що виникали в процесі цих відносин, явно не вписувалися в старі схеми вирішення спорів у порядку легісакційного процесу. За нових умов застарілі правила дедалі частіше виявлялися або взагалі непридатними для нових суспільних відносин, або не могли ефективно захистити порушене право. Лабіон описує, як Луцій Верацій, ішовши вулицями Риму, давав перехожим ляпасів, а його раб, що йшов поряд із кошиком мідних грошей, тут же видавав суму штрафу в 25 асів, що була незначною ані для нього, ані для потерпілого¹. Тобто виконання судового рішення відбувалось в інтересах конкретної особи. Загальна ж установка того часу — що таке виконання відбувається силами заінтересованої особи.

З прийняттям закону Ебуція (*lex Aebutia*), за яким вводилася нова форма процесу — *per formulas* як додаткова до *legis actiones*. Деякий час ці дві форми існували паралельно, а після прийняття у 17 р. до н. е. закону Юлія про судочинство (*legis Juliae iudicariae*) процес по формулі став обов'язковим. Провадження по формулі не пов'язувалося із здійсненням урочистих обрядів. Претор дістав змогу втручатися в розвиток права шляхом введення нових типів позовів для захисту нових відносин або розширення сфери застосування існуючих позовів.

Судове рішення (*iudicatum*) було підставою для примусового виконання і можливості подати позов про виконання судового рішення (*actio iudicati*). Якщо в результаті цього позову особа, яка була присуджена до виконання, все ж таки не виконувала судове рішення, вона передавалася магістратом під владу кредитора. Виконавче провадження в давньоримській правовій системі спрямовувалось або на особистість боржника, або на його

¹ Там само, с. 60-62

майно. Законом була передбачена можливість за наказом претора накласти кайдани на неоплатного боржника і примусити його відробити борг. Особиста розправа над боржником мала сприяти також тому, щоб родичі боржника розраховалися за нього. Згодом більш поширеним способом виконання судового рішення стало звернення стягнення на майно боржника. Крім повного розпродажу майна, застосовувалася також процедура звернення стягнення на окремі речі боржника, яке не супроводжувалось *infamia*. Розпорядник продавав лише частину майна, що відповідала сумі боргу, зазначеній у рішенні суду¹. Загальний характер процесу – виконує той кому рішення вигідне, за винятком окремих випадків.

Давньоримські юристи, описуючи процес «по формулі», відносили його до звичайної форми судочинства, яка застосовувалась для розгляду спорів між приватними особами в класичну епоху. На противагу цій звичайній формі у джерелах згадується про надзвичайний процес з особливою процедурою — *extra ordinem cognitio* (лат. — розслідування, слідство по справі). *Cognitiones* з'явилися у класичну епоху і спочатку мали відмінності залежно від категорії справи й органа, що веде дане провадження. Однак у післякласичний період після скасування процесу по формулі когніційні форми уніфікуються й утворюють єдиний процес, який зберіг свою назву як екстраординарний².

Рішення державного суду було підкріплено примусовим виконанням державними чиновниками за рахунок відповідача. Особливістю виконавчого провадження було те, що звернення стягнення на майно стосувалося лише окремих речей, вартість яких покривала борг. Повний конкурсний розпродаж був можливий лише в разі перевищення суми боргу над вартістю активів боржника.³

Отже, особливостями виконання рішень у справах за масовими позовами можливо вказати: суб'єкта виконання – збільшена роль публічних

¹ Там само, с. 62, 65

² Там само, с. 66

³ Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с., С. 68.

суб'єктів виконання рішення; невід'ємність таких порушень від поняття злочину, що зумовлювало застосування до порушника заходів як цивільної, так і кримінальної відповідальності в рамках однієї справи. Внаслідок як правило неможливості оскарження судового рішення та його скасування відсутній такий інститут як поворот виконання судового рішення.

Одним з проблемних питань був суцільний продаж майна боржника, незалежно від суми його боргу. Проблематичною поставала також ідентифікація майна, що підлягало опису, оскільки не існувало єдиного підходу щодо ідентифікації власника щодо конкретного майна. Існувало також безліч інших проблемних питань, що часто призводили до неможливості виконати судові рішення, але наведені проблеми можна вважати найбільш значущими за своїми наслідками для якості здійснення виконавчого провадження.

Л.Ю. Сайко, характеризуючи організацію виконання судового рішення на території України до 1270 р., визначає її як «самоздійснення права»¹. У цьому зв'язку слід вказати, що скіфська, боспорська тощо правові системи існували переважно у південній частині території сучасної України. На іншій частині території України зародження державності пов'язується із культурою «венедів» - великого єдиного масиву праслов'ян, що заселяв терени Центральної та Східної Європи. Наприкінці старої ери завершується епоха первіснообщинного ладу в східних слов'ян. У результаті завершення процесу формування давньоруської державності з'являється об'єднання південного й північного ранньодержавних утворень у Давньоруську державу з центром у Києві².

В юридичній літературі східних слов'ян вперше судові виконавці згадуються в «Руській Правді» - першому офіційно визнаному кодифікованому зведенні правових норм. В нормативних актах X-го століття

¹ Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).

² Іванов В. М. 1-20 Історія держави і права України: Навч. посіб. К.: МАУП, 2002. Ч. I. 264 с., С. 22, 23.

судових виконавців (ябедників) слід віднести до діяльності княгині Ольги. Цікавим є те, що норми права цього періоду вже відходять від принципу кровної помсти і у якості покарання за переважною більшістю кримінальних злочинів князівськими актами призначався штраф¹. Утримання ябедників провадилось не за рахунок князівської платні, а за принципом «кормління», тобто за рахунок місцевого населення Давньої України-Русі².

В XII сторіччі в Великій Правді замість ябедника та мечника згадується «тивун бояреск» і водночас з цим, завершено перехід статусу судового виконавця від вояка до чиновника³.

Правове регулювання процесів, пов'язаних із виникненням і розвитком функції виконання судових рішень, у XI - першій половині XIX ст. здійснювалося низкою нормативно-правових актів. Першим із них є «Руська правда», що стала найвизначнішим збірником давньоруського права. Цей акт середньовічного законодавства містив інститути, що передбачали захист не лише приватних, але й публічних інтересів. «Руська правда» була укладена у XI - XII ст. і базувалася на нормах тогочасного звичаєвого права. Ця культурна пам'ятка дійшла до нас у трьох редакціях: «Коротка правда», «Поширена правда» та «Скорочена правда». Кожна з редакцій відображає не тільки певний період української історії, але й панівні принципи здійснення правосуддя⁴. За часів дії «Руської правди» стягувач найчастіше сам і

¹ Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).; Худенко В. В. Участники исполнительного производства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Саратовский юрид. ин-т им. Д. Курского. С., 1992. 22 с., С. 10.

² Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).

³ Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).; Памятники русского права. Памятники права феодально-раздробленной Руси XII–XV вв. Псковска и Новгородска судни грамоты / под ред. С. В. Юшкова. М.: Госюриздат, 1953. Вып. 2. 442 с., С. 141.

⁴ Чепкаленко Д. О. Органи виконання судових рішень за часів Київської Русі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Випуск 6. Том 1. 2016. С. 48-52, с. 49; Русская Правда // Российское законодательство X - XX вв.: В 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. М., 1984. С. 27-80; Дерев'янюк Б. Періодизація правового регулювання виконання рішень господарських та інших судів. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2 . С. 192-198, С. 194.

здійснював стягнення. Позивач сам притягував до суду відповідача, а виконання рішення здійснювала та сторона, на користь якої було винесено рішення, тобто кредитор сам забирав спірну річ, сам виїжджав на присуджену землю, сам вів боржника «на торг». Судове рішення було остаточним і виконувалося відразу після оголошення¹.

Дослідження таких джерел права Київської Русі, як «Русская Правда»², Новгородская судная грамота, Псковская судная грамота, Судебник 1497 года дають підстави стверджувати про відсутність правил, які б спеціально встановлювали особливий порядок виконання судового рішення у справах за масовим позовом. Водночас, окремими нормами матеріального права того часу передбачаються випадки, коли особа заборгувала багатьом. У таких випадках привілейоване становище серед кредиторів займають князь та іноземці (стаття 55 Розширеної редакції Руської Правди³). Це можливо пояснити особливостями суспільного ладу того часу. Хоча вказана норма і не розрахована на подібність вимог кредиторів (що складає відмітну особливість масового позову), але дає уявлення про можливість відповідного вирішення питань при розгляді масового позову у випадку його виникнення, враховуючи широке застосування аналогії права та закону у ті часи. Крім того, можливо вказати на різність порядку виконання рішення залежно від характеру особи, яка виступала кредитором. Якщо ним виступала приватна особа, то її участь у процесі виконання судового рішення була визначальною⁴. Якщо кредитором виступав суб'єкт публічної влади, то і виконання рішення проводилось відповідними посадовими особами.

¹ Чепкаленко Д. О. Органи виконання судових рішень за часів Київської Русі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Випуск 6. Том 1. 2016. С. 48-52, С. 50.

² Русская правда пространной редакции. Суд Ярослава Владимировича. Русский закон // Институт права, социального управления и безопасности. URL: http://f-ipsub.udsu.ru/files/assets/russkaya_pravda_prostran.doc (дата звернення 28.08.2018).

³ Там само.

⁴ Чепкаленко Д. О. Органи виконання судових рішень за часів Київської Русі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Випуск 6. Том 1. 2016. С. 48-52, С. 51; Русская правда пространной редакции. Суд Ярослава Владимировича. Русский закон // Институт права, социального управления и безопасности. URL: http://f-ipsub.udsu.ru/files/assets/russkaya_pravda_prostran.doc (дата звернення 28.08.2018); Новгородская судная грамота // Российское законодательство X - XX вв.: В 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. М., 1984. С. 300-308, С. 305-307; Псковская судная грамота // Российское законодательство X - XX вв.: В 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. М., 1984. С. 321-331, С. 339-340.

За часів Галицько-Волинської держави судовий процес зберіг основні риси судового процесу Київської Русі¹, що визначає відповідну характеристику судового процесу та організації виконання судових рішень. Так, залишалось таке явище, як випробування залізом та водою, водночас відмічаються зовнішні формалізм та об'єктивність судочинства. Втім, характерними рисами-недоліками можливо вказати: відсутність інститутів, направлених на «зрівняння» сторін у процесі (феодал та селянин); недостатній рівень незалежності суддів, що звичайно були на боці феодала; загальною становий характер судочинства; типовість негайного виконання судового рішення, що здійснювалось за допомогою судових агентів князя, які отримували за це винагороду².

Пізніше, за часів панування на українських землях польсько-литовської держави, та в період Гетьманщини, функції судових виконавців здійснювали як самі судові чиновники, так і поліційні сили³. Суспільно-політичні умови цих часів не були сприятливі для пред'явлення масового позову. Це можна пояснити високим рівнем роздрібненості, зосередження основної маси населення серед слуг, феодално-залежних людей, від імені яких позов пред'являвся їхнім господарем (артикул 102 Статуту Великого князівства Литовського 1588 року (далі – Статут 1588 року))⁴. Крім того, можливо вказати на зосередження залежності населення від конкретного феодала чи князя, що унеможливлювало утворення великої групи позивачів як визначальної умови подання масового позову. Реалізації такого інституту, як

¹ Іванов В. М. 1-20 Історія держави і права України: Навч. посіб. К.: МАУП, 2002. Ч. I. 264 с., С. 51

² Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Х.: Право, 2008. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 728 с., С. 232.

³ Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL:

https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).; Памятники русского права. Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV–XVII вв. / под ред. Л. В. Черепнина. М.: Госюриздат, 1956. Вып. 4. 632 с.

⁴ Статут Великого князівства Литовського 1588 року // Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Том. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с., С. 426.

масовий позов перешкоджало також велике значення звичаєвого права, яке у ті часи часто застосовувалось поряд із писаним¹.

З іншого боку, досліджуваний період характеризується значним розвитком виконавчого провадження у державах, під владою яких перебували українські землі: Польща, Литва, Росія. Зокрема, на законодавчому рівні запроваджено положення щодо: відповідальності боржника за невиконання судового рішення (артикул 93-97 Статуту 1588 року); розцінок при зверненні стягнення на майно (артикул 98 Статуту 1588 року); встановлення терміну для добровільного виконання рішення (артикул 93 Статуту 1588 року); встановлення єдиної посади возного замість діцьких, вижив, тивунів, мечників тощо, визначення єдиного порядку їх призначення, функціональних обов'язків, оплати праці (артикул 8-11 Статуту 1588 року) тощо.

Із входом в 1654 році України до складу Російської імперії, правовій системі якої, безперечно, була ближча правова регламентація континентальної Європи, з'являється інститут судових приставів, до скасування цієї посади у XVIII столітті, коли функції примусового виконання судових рішень знов передані поліції².

Основним джерелом російського права, що стало застосовуватись на території України стосовно організації виконання судового рішення стало Соборное Уложение 1649 року. Оцінка його положень має здійснюватись з урахуванням положень Судебника 1497 року, а також Судебника 1550 року. Зокрема, вказується про наступні вдосконалення процесу виконання судового рішення порівняно із визначеним раніше: запровадження особливої посади – недільщиків, які безпосередньо займались виконанням судових рішень, законодавче закріплення їх прав та обов'язків; деталізація правової

¹ Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Х.: Право, 2008. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 728 с., С. 233; Правовий звичай як джерело українського права (IX-XIX ст.). К. 2006., С. 184–185.

² Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).

регламентації інституту судових приставів порівняно із раніше діючими актами давньоруського права; посилення відповідальності приставів за недобросовісні дії, що здійснюються в процесі виконання ними рішень суду. 1628 р законодавчо закріплюється перший перелік майна, на яке не можна звертати стягнення, що і зумовило згодом виділення сучасного принципу недоторканності мінімуму засобів існування боржника; уніфікація процедури виконавчого провадження, проте як і раніше, зберігався пріоритет примусу боржника до виконання зобов'язання через його особистість¹.

На території сучасної України, поряд із дією російського права, зберігалась дія також права Речі Посполитої, зокрема – Статуту 1588 року та деяких інших джерел. Їх вплив залишається значним аж до першої половини XIX ст., зокрема – до судової реформи 1864 року.

З 1775 до 1862 року примусове виконання судових рішень було покладене на капітана-ісправника, що очолював повітовий підрозділ поліції, та на його підлеглих. До речі, капітан-ісправник у цей період паралельно виконував повноваження голови земського суду, компетенція якого розповсюджувалася на весь повіт.

Найбільшого розвитку за часів царату інститут судових приставів набув після проведення Олександром II масштабної судової реформи в 1864 році. Цією судовою реформою передбачалося також відокремлення судів з адміністрації, створення суду присяжних, введення в судову практику принципів гласності, усності, змагальності процесу та незмінності суддів, створення інституту адвокатури².

Визначною подією стало прийняття 5 квітня 1710 року Конституції Пилипа Орлика, значення якої пов'язується із: встановленням історичного

¹ Гуреев В.А., Гуцин В.В. Исполнительное производство. М.: Статут, 2014. 455 с., С. 41-43.

² Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).; Памятники русского права. Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV–XVII вв. / под ред. Л. В. Черепнина. М.: Госюриздат, 1956. Вып. 4. 632 с.; Загоротко П. П., Пастухов В. П. Виконання судових рішень в Українській РСР (історико-правовий нарис). К.: Вища школа, 1973. 216 с.; Валеева Р. Х. Исполнение судебных решений в первые годы Советской власти. *Известия ВУЗов. Право-ведение*. 1959. № 1. С. 109–112.

підґрунтя для визначення самостійності українського народу та його права на власну державу; визначенням перших механізмів стримувань та противаг періоду Гетьманщини¹. Хоча безпосереднього значення для формування виконавчого провадження у цей період Конституція не мала, втім, вона відображає передові правові ідеї української наукової думки. Слід вказати на, загалом, яскраво виражені демократичні засади, для того часу, а тому – можливо розглядати її як потенційне підґрунтя для запровадження такого способу захисту приватного інтересу, як масовий позов.

Слід вказати на значну роль судової практики у формуванні права у цей період. Зокрема, І.Я. Фойницький прямо вказував на необхідність існуючої в той час практики деталізації правового регулювання за рахунок позицій судів у конкретних справах², тобто фактично – не необхідність у існуванні прецедентних елементів у системі права. Це пояснювалось неможливістю законодавця передбачити у законі усе різноманіття життєвих випадків. Вказане положення ілюструє широке застосування судами аналогії права та аналогії закону у ті часи. Це створює значне підґрунтя для реального запровадження та застосування масового позову у діяльність судів того часу.

Слід вказати на інтенсивний розвиток російського законодавства у досліджуваній історичний період, порівняно із законодавством Речі Посполитої, що виявилось у послідовних декількох виданнях Повного зібрання законів Російської Імперії на основі Зводу Законів Російської Імперії (1832 рік), що мали місце аж до 1917 року³.

Отже, можливо вказати на класичне збереження спрямованості цивільного судового процесу на захист інтересу конкретної особи. Крім того, попри поступове збільшення частки вільного населення⁴, суспільно-історичні умови того часу сприяли тому, що масовий позов у ті часи майже не отримав свого застосування. До таких умов можливо віднести: малограмотність

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т. 1. Історія держави і права України / голов. редкол. В. Д. Гончаренко та ін. 848 с., С. 393, 395.

² Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб.: Альфа, 1996. 607 с., С. 182.

³ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т. 1. Історія держави і права України / голов. редкол. В. Д. Гончаренко та ін. 848 с., С. 573-574.

⁴ Там само, с. 703, 704

переважної частини населення, обмеженість засобів зв'язку та пересування, практична відсутність соціальної захищеності населення, монополізм

Перші два зумовлювали надзвичайні ускладнення при підготовці такого позову. Так, малограмотність у взаємозв'язку із відсутністю соціальної захищеності зумовлювали низьку активність щодо захисту своїх прав шляхом звернення до суду.

Недостатній розвиток засобів зв'язку та пересування зумовлював неможливість погодження масового позову із усіма членами численної групи (opt in) або принаймні забезпечити інформування осіб про можливість вступу до групи у масовому позові.

Поширеність монополізму на ринку товарів і послуг, відсутність законодавства про захист прав споживачів зумовлювали, достатньо часто, фактично безкарність виробника при виготовленні ним товару неналежної якості у великому обсязі. Значним запобіжником щодо масового виготовлення товару неналежної якості можливо вважати також мануфактурний спосіб виробництва, що передбачає широке використання ручної роботи у діяльності виробничих підприємств.

У тих же нечисленних випадках, де відповідні прорахунки допускались невеликими приватними виробниками (наприклад, ремісниками, приватними майстернями тощо), вирішення завдання захисту інтересів одночасно кількох осіб могло досягатись шляхом використання інституту процесуальної співучасті.

Зі створенням СРСР і з проведенням низки судових реформ, яка зводилася до повного знищення за ленінською вказівкою усієї судової системи, був сформований інститут судових виконавців. Судовий виконавець - штатний працівник суду, який безпосередньо підпорядковувався судді, так само, як і секретар судового засідання. Через мізерну заробітну плату і надзвичайно перевантажену нервовими ускладненнями діяльність, на цю роботу погоджувалися люди, які згодні були на будь-які умови заради хоч

якогось заробітку. Тому і вимагати від таких працівників високої відповідальності та сумлінності не доводилося.

Новий етап становлення служби судових виконавців відбувся в 1973 році, з прийняттям Міністерством юстиції СРСР Інструкції про порядок виконання судових рішень. Суддя здійснював контроль за процесуальними діями судового виконавця, а питаннями організації роботи судових виконавців відав старший судовий виконавець. Виконавець процесуальне залежав від судді, який виносив переважну більшість процесуальних документів в процедурі примусового виконання рішень, оскільки виконавче провадження було частиною судового процесу та мало багато властивих судовому процесу рис та ознак. Згадана новела аж ніяк не позначилася на самій суті вже існуючої системи¹.

Попри усунення значної кількості стримуючих факторів щодо розвитку масового позову, що існували у минулих століттях (розвиток засобів зв'язку та пересування, законодавства, зокрема у частині відповідальності за виготовлення товарів неналежної якості, значна механізація праці тощо), можливо вказати про: збереження значної кількості вказаних факторів, появу нових значимих факторів. Для цього історичного періоду характерною була адміністративно-командна система². Зокрема, продовжувалась залишатись обмеженою мобільність населення; панівною була специфічна ідеологія, що заперечувала спір людини та держави; побудова державного апарату носила жорсткий централізований характер, що полегшувало застосування адміністративної форми захисту прав, зумовлювало її перевагу перед судовою.

¹ Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).; Памятники русского права. Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV–XVII вв. / под ред. Л. В. Черепнина. М.: Госюриздат, 1956. Вып. 4. 632 с.; Заворотько П. П., Пастухов В. П. Виконання судових рішень в Українській РСР (історико-правовий нарис). К.: Вища школа, 1973. 216 с.; Валеева Р. Х. Исполнение судебных решений в первые годы Советской власти. *Известия ВУЗов. Право-ведение*. 1959. № 1. С. 109–112.

² Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т. 1. Історія держави і права України / голов. редкол. В. Д. Гончаренко та ін. 848 с., С. 35.

Загальною умовою для всіх розглянутих політичних періодів, що значною мірою унеможливлювала поширення застосування масового позову можливо зазначити вождізм як тип владних відносин, заснований на особистому пануванні і особистій відданості носію верховної влади. Вождізм історично характерний для ідеологізованих, негнучких, жорстко централізованих суспільств. Відмітною рисою вождізма вказується корпоративний характер установ влади¹. В різні історичні часи вказаний тип владних відносин реалізувався в більшій або меншій мірі, але наведена основа була притаманна завжди. Це заважало створенню умов для значних суспільних змін, які можуть мати місце внаслідок розгляду та вирішення великих масових позовів, де кількість групи може сягати сотень тисяч, або навіть – кількох мільйонів осіб. Крім того, слід вказати на типовість класового характеру судочинства у розглянуті часи, що виражалась у захисті інтересів, передусім, представників панівного класу населення².

Набуття Україною незалежності стало відправною віхою для побудови принципово нового суспільства, як у політичному, так і в економічному та ідеологічному аспектах. Як вказує Л.Ю. Сайко, вже з 1996 - 1997 років юридична спільнота - теоретики і практики - були єдині у тому, що створений за радянських часів інститут судових виконавців віджив своє і не відповідає вимогам часу, новому статусу судової влади, радикальній реформі діяльності судів.

Необхідність наведення елементарного порядку в державі вимагала впровадження виконавчої та договірної дисципліни на базі радикальної зміни механізмів і методів виконання судових рішень, інших державних та недержавних рішень. Курс України на інтеграцію з європейським співтовариством вимагав, відповідно, адаптації українського законодавства до європейського.

¹ Політологічний енциклопедичний словник / за ред. М.П. Требіна. Х: Право, 2015. 816 с., С. 129.

² Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Х.: Право, 2008. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 728 с., С. 340; Лаврентьев Д. К. Законоведение. Пг., 1916., С. 281.

За цих умов точне і своєчасне виконання судових та інших рішень виходило на перший план як державна функція забезпечення іміджу держави. Потрібна була якісно нова структура - виконавча служба - наділена широкими повноваженнями з примусового виконання рішень, створена для роботи в нових умовах - підвищення ролі приватної власності, свободи економічної діяльності, приватної ініціативи, конкуренції та ринкових відносин, забезпечення рішень іноземних судів і інших рішень¹.

На сьогоднішній день роль виконавчого провадження у судовому процесі обумовлюється забезпечення ним досягнення матеріально-правової мети судової та несудової юрисдикційної діяльності. Зв'язок виконавчого провадження з попередніми стадіями судового процесу визначається єдністю цілей, які закріплені законом для всього судочинства в цілому і полягають у захисті прав та охоронюваних законом інтересів.

Процес захисту права після постановлення рішення і набрання ним законної сили продовжується у формі виконавчого провадження, що становить заключну стадію цивільного процесу. Примусове виконання судових рішень гарантує і завершує здійснення прав сторін, визнаних судом, та підтверджених ним обов'язків. Захист порушених прав передбачає не тільки декларацію певного правового становища у судовому рішенні, а й обов'язкову реалізацію висновків суду, в тому числі в межах провадження щодо примусового виконання².

В юридичній літературі виокремлюють три моделі примусового виконання рішень, а саме: державна (централізована), приватна (децентралізована) та змішана (комбінована)³. Виходячи з аналізу положень чинного Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. №

¹ Сайко Л. Ю. Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження // «Electronic Sumy State University Institutional Repository». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34037/1/Sayko_executory%20process.pdf (дата звернення: 28.08.2018).

² Виконавче провадження: посібник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова, В.А. Бігун та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х., 2014. 717 с., С. 15

³ Марченко М. Г., Шматко Є. В. Новації виконавчого провадження в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 624-628.

1404-VIII⁴ можливо вказати на реалізацією законодавцем змішаної моделі виконавчого провадження. Втім, на сьогодні відмічається наявність значної кількості проблемних питань у виконанні судових рішень².

Особливості виконання судового рішення у справах за груповим позовом визначає Ю.В. Білоусов. Вчений безпосередньо пов'язує їх із визнанням можливості пред'явлення групових позовів про присудження. При захисті інтересів невизначеного кола осіб мова може йти про констатацію незаконності дій (бездіяльності) відповідача, а також зобов'язання припинити його протиправну діяльність шляхом заборони вчинення певних дій або покладення обов'язку вчинити певну дію, яка стосуватиметься усієї групи осіб. У цьому випадку виникає питання про преюдиційність рішення суду у справах за груповими позовами. Зазвичай, мова йде про те, що рішення суду поширюється на сторони процесу, а при груповому провадженні такі межі стираються, стають нечіткими. Достатньо цікавою є теза про те, що рішення суду у справі за позовом про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб, яке набрало законної сили, має преюдиціальне значення при розгляді судом справи про цивільно-правові наслідки дій відповідача лише у разі задоволення такого позову і лише з питань, чи мали місце ці дії та чи здійснені вони цим відповідачем³.

Сучасні дослідники вказують на існування проблем у виконанні судового рішення за масовим позовом. Так, Я. Мельник вказує на неможливість обійти увагою зміст ст. 430 ЦПК України, у якій відсутні питання, що стосуються вимоги щодо особливостей допущення до негайного виконання рішень суду по групових (масових) позовах⁴. У разі завдання

¹ Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 53 (15.07.2016). Ст. 1852.

² Соломко О., Авторгов А. Проблемні аспекти зведеного виконавчого провадження // Національна Асоціація Адвокатів України. Рада адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua/news/zmi-problemni-aspekti-zvedenogo-vikonavchogo-provazhennya> (дата звернення 01.09.2018).

³ Білоусов Ю. В. Груповий позов: зарубіжний досвід та перспективи його використання в Україні. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 295–309., с. 304; Степаненко Т. В. Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2008. 20 с., С. 8; Гаврік Р. О. Законна сила судових рішень у цивільних справах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. К., 2011. 20 с., С. 6.

⁴ Мельник Я. Судова практика щодо масових (групових) та похідних позовів у контексті дії режиму цивільної процесуальної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 34-46, С. 41.

шкоди великій кількості осіб діяльністю однієї особи їм мають бути відшкодовані завдані збитки, хоча б частково в разі, якщо майна боржника недостатньо для задоволення всіх вимог у повному обсязі. Стосовно випадків пред'явлення позову на захист прав невизначеного кола осіб актуальною є проблема неможливості задоволення вимог осіб, які пред'явили позови пізніше, через відсутність грошових коштів та майна боржника, у тому числі й у зв'язку з повним задоволенням аналогічних вимог інших осіб, які пред'явили позови раніше¹. Т.В. Степаненко пропонує використовувати спеціальний фонд з майна й грошових коштів боржника, призначення уповноваженого представника стягувачів для контролю за фінансово-господарською діяльністю боржника – як додатковий захід примусового виконання судового рішення за груповим позовом². Залишаючи поза межами цього дослідження проблемний характер застосування такого заходу, можливо вказати про його неприйнятність для виконання судових рішень, що ухвалюються за наслідками вирішення справи про захист прав невизначеного кола осіб.

Проведене дослідження надає можливість зробити висновок, що недостатній розвиток інституту масового позову у той чи інший історичний період обумовлювався недостатнім розвитком засобів, необхідних для забезпечення належного функціонування такого позову (наприклад, засоби зв'язку та пересування), а також - певними специфічними умовами, порівняно із сучасним історичним періодом (наприклад, характерність нівелювання значення приватного інтересу у державному та суспільному житті), притаманні більш раннім історичним періодам, що зумовлювало застосування інших способів захисту приватного інтересу. Втім, сучасні політичні, економічні, соціальні та інші умови розвитку України зумовлюють неминучість розвитку такого інституту, а також – виконання судового рішення у справі за таким позовом. Історичне дослідження свідчить про

¹ Губська А. Правова природа групового позову. *Jurnalul Juridic National: Teorie Si Practica*. Februarie. 2015. С. 79-83.

² Степаненко Т. В. Нові позови в цивільному процесі (поняття, класифікація та значення). *Право і безпека*. 2004. № 3'3. С. 143-147., С. 146.

існування особливих вимог щодо організації виконання судового рішення у справах за масовим позовом. Це обумовлює неминучість врахування результатів історичного дослідження при подальшому опрацюванні питань вдосконалення процедури виконання судового рішення.